

УДК 343.98

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛІДІВ ШАХРАЙСТВА
У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА**

Опанасенко Н. О.,

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

Анотація У статті проаналізовано наукові підходи в криміналістиці щодо визначення слідів злочину. Викладено типові сліди організованої злочинної діяльності шахраїв у сфері житлового будівництва. Досліджено документальні джерела інформації шахрайських дій. Визначено матеріальні, ідеальні та віртуальні сліди шахрайства у сфері житлового будівництва.

Ключові слова: шахрайство, сфера житлового будівництва, організована злочинна група, документальні джерела інформації, матеріальні сліди, ідеальні сліди, віртуальні сліди.

Аннотация В статье проанализированы научные подходы в криминалистике по определению следов преступления. Изложены типичные следы организованной преступной деятельности мошенников в сфере жилищного строительства. Исследованы документальные источники информации мошеннических действий. Определены материальные, идеальные и виртуальные следы мошенничества в сфере жилищного строительства.

Ключевые слова: мошенничество, сфера жилищного строительства, организованная преступная группа, документальные источники информации, материальные следы, идеальные следы, виртуальные следы.

Annotation Analyzed in forensic scientific approaches to identify traces of the crime. Presented the typical traces of organized crime of swindlers in the housing. Outlined documentary sources of fraud. Defined material, ideal and virtual tracks of fraud in housing construction.

Key words: fraud, the sphere of housing construction, organized criminal group, documentary sources, material traces, ideal tracks, virtual tracks.

Важливим елементом у структурі криміналістичної характеристики шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва є характеристика типових слідів організованої злочинної діяльності. Так, дії членів організованої злочинної групи з підготовки, вчинення і приховування шахрайства у сфері житлового будівництва відображаються у вигляді як традиційних, так і інших слідів злочину – документах та відображеннях у сфері інформаційних технологій. Виявлення та дослідження цих слідів має значення для проведення ефективного розслідування та розкриття конкретного злочину.

Окремі проблемні питання дослідження слідової картини злочинів вивчали такі видатні вчені, як: В.Ю. Агібалов, Р.С. Белкін, В.Я. Колдін, В.П. Корж, І.Ф. Крилов, Л.К. Литвиненко, В.О. Мещеряков, О.Л. Мусієнко, В.І. Попов, Г.В. Семенов, В.С. Сорокін, Д.А. Турчин, Б.І. Шевченко та інші. Дослідники приділили увагу розкриттю криміналістичної суті та змісту слідів злочину, визначили їх класифікацію та механізм утворення, дослідили тактичні прийоми їх виявлення та фіксації. Важливість досліджень учених є беззаперечною. Водночас, недостатньо вивченим залишається питання дослідження типових слідів організованої злочинної діяльності шахраїв у сфері житлового будівництва.

Таким чином, метою цієї статті є виявлення типових слідів шахрайства у сфері житлового будівництва.

У криміналістичній літературі поняття слідів вживається в широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі під слідами слід розуміти як

матеріальні, так і ідеальні зміни навколишньої дійсності, що виникають у зв'язку з підготовкою, вчиненням і приховуванням злочину (наприклад, сліди підпалу, вибуху, крові, відображені події у свідомості свідка тощо). Під слідами у вузькому сенсі слід розуміти такі матеріальні наслідки, які представляють собою відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому при їх контактній взаємодії (наприклад, слід пальця руки, взуття, знаряддя злочину; слід від колеса автомашини тощо) [5, с. 93].

Необхідно зазначити, що більшість дослідників сліди традиційно поділяють на дві групи - ідеальні та матеріальні. Так, ідеальні сліди – це відображення події або його елементів у свідомості людини, уявний образ сприйнятого. Матеріальні сліди утворюються в результаті відображення ходу злочинного діяння і його результатів на об'єктах матеріального світу [6, с. 64]. Ідеальні та матеріальні сліди у криміналістиці дозволяють розв'язувати науково-практичні задачі, що виникають при розслідуванні злочинів. А саме: 1) проводити ідентифікацію осіб і предметів за слідами їх внутрішньої структури; 2) проводити групофікацію і класифікацію об'єктів як індивідуальних, так і масового походження; 3) встановлювати анатомо-фізіологічні особливості, що притаманні людині, наприклад, стать, зріст, вік; 4) встановлювати механізм слідоутворення і пов'язані з ним обставини – місце, час, вид енергії взаємодії тощо [2, с. 126].

Слід погодитися з думкою А.Ф. Волобуєва, який у своєму дослідженні розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва зазначає, що на відміну від загальнокримінальних злочинів, економічні («білокомерцеві») злочини в більшості випадків не залишають традиційних слідів, їх значно важче виявити, тому що ознаки цих злочинів дуже схожі на

звичайні господарчі негаразди. Автор відмічає, що особливістю механізму розкрадань майна взагалі і у сфері підприємницької діяльності зокрема є те, що дії злочинців з підготовки, вчинення і приховування злочину відбиваються, перш за все, в різного роду документах. Тому, з криміналістичної точки зору документи розглядаються, перш за все, як ефективний слідсприймаючий матеріал, який має велике значення як джерело доказів при розслідуванні різноманітних економічних злочинів [3, с. 49-50].

Слушною є думка В.П. Корж, яка окрім документів у паперовому вигляді, пропонує до слідів організованої злочинної діяльності у сфері економіки відносити документи в електронному варіанті. Вона вважає, що типовими слідами організованої злочинної діяльності є: спотворення комп'ютерної інформації, що відображає виробничо-господарську операцію, суб'єкта підприємницької діяльності, кредитно-фінансову діяльність банку; спотворення бухгалтерського обліку в електронному варіанті; протиріччя у змісті бухгалтерського обліку в електронному варіанті й в традиційному, тобто в головній книзі; знищення комп'ютерного запису в самому комп'ютері; знищення комп'ютерного запису, що зберігається на магнітних носіях інформації; збійні ситуації, що спричинили нібито через помилки у програмі збій комп'ютера, і інші [4, с. 225].

Аналіз шахрайських злочинних посягань у судовій практиці дозволяє зробити висновок про те, що до типових слідів організованої злочинної діяльності у сфері житлового будівництва слід відносити:

- документи;
- матеріальні сліди злочину;
- ідеальні сліди злочину;
- віртуальні сліди злочину.

Проведені нами дослідження кримінальних проваджень дозволяють виділити групи документів, що містять ознаки матеріальних слідів організованої злочинної діяльності у сфері житлового будівництва. Насамперед, це:

1) *документи, що посвідчують право на заняття будівельною діяльністю (дозвільна документація)*, а саме: Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи, акт на земельну ділянку з цільовим призначенням «під забудову», дозвіл на будівництво житлового об'єкту, ліцензія на будівництво багатоквартирних житлових будинків, дозволи на виконання будівельних робіт тощо;

2) *організаційно – розпорядчі документи*: статут фірми-забудовника, протоколи загальних зборів, положення про кожну філію та представництво будівельної компанії, положення про загальні збори, положення про наглядову раду, положення про виконавчий орган та ревізійну комісію, інші внутрішні документи;

3) *документи, які використовуються фірмою-забудовником під час здійснення будівельної діяльності (господарсько-договірні документи)*: договори про пайову участь у будівництві, договори купівлі-продажу майнових прав, інвестиційні договори, кредитні договори, акти передачі об'єкта від підрядника замовнику, акти здачі-прийняття виконаних робіт;

4) *документи бухгалтерського обліку*: бухгалтерський звіт, бухгалтерська довідка, касова книга, накладні, платіжні доручення, проектно-кошторисна документація;

5) *документи звітності, що подаються відповідним державним органам*: квартальний і річний звіт будівельної компанії, бухгалтерський баланс, відомості про прибутки і збитки тощо;

6) *інші документальні джерела інформації*: робочі журнали, записні книжки, блокноти.

Крім того, зазначені документальні джерела можуть мати копії в електронному вигляді. Носіями електронної документованої інформації можуть бути: жорсткі диски, компакт-диски, дискети, магнітні стрічки, флеш-накопичувачі тощо.

Слід зауважити, що крім зазначених документів, ознаки організованої злочинної діяльності шахраїв у сфері житлового будівництва можуть бути виявлені в матеріальних слідах, що залишаються на місці вчинення злочину. Так, у юридичній літературі матеріальні сліди у вузькому сенсі прийнято поділяти на сліди-відображення, сліди-предмети та сліди-речовини. *Сліди-відображення* – це сліди, що утворилися в результаті відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому об'єкті при підготовці, вчиненні або приховуванні злочину. *Сліди-предмети* – це матеріально оформлені об'єкти, виникнення, переміщення або зміна стану яких пов'язане з підготовкою, вчиненням або приховуванням злочину. *Сліди-речовини* – це невеликі кількості рідких, пастоподібних або порошкоподібних речовин, чие розміщення, форма та розміри відображають механізми слідоутворення, що пов'язані з підготовкою, вчиненням і приховуванням злочинів [6, с. 65].

Аналіз результатів наукових досліджень, вивчення кримінальних проваджень та проведені нами дослідження дозволяють виокремити матеріальні сліди організованої злочинної діяльності шахраїв у сфері житлового будівництва. Такими можуть бути:

1. *Сліди-предмети*, що залишаються в офісі фірми-забудовника або на будівельних об'єктах під час вчинення шахрайських акцій, а саме:

1) печатки та штампи, що використовуються членами організованої злочинної групи для виготовлення підроблених документів;

2) обладнання, за допомогою якого виготовляються печатки та штампи – експонуючі камери, флеш-системи тощо;

3) принтери, інше друкарське устаткування, за допомогою якого роздруковуються бланки договорів та інших документів, що використовуються шахраями під час здійснення будівельної діяльності;

4) вивіски, фасадні таблички, рекламні щити, штендери та інші рекламні конструкції на яких відображена інформація про назву фірми-забудовника, її вид діяльності, графік роботи, послуги, що надаються тощо.

5) будівельні матеріали та будівельне обладнання, що використовуються під час ведення будівельно-монтажних робіт на земельних ділянках та будівельних майданчиках.

2. *Сліди-ушкодження* у будівельних конструкціях, що представляють собою: видимі або приховані

дефекти фундаменту, стін, покрівлі, перегородок, сходів та інших конструкцій, що виникають у результаті неналежного проектування об'єктів будівництва, використання будівельних матеріалів неналежної якості, непрофесійного проведення будівельно-монтажних робіт, помилок, що допускаються під час геологічного дослідження земельної ділянки тощо; тріщини в фундаменті, на стінах та стелі; крен цегляної стіни; протікання через покрівлі і стики; корозію металевих елементів; пошкодження опорної частини перил; необроблені робочі шви та розриви, інші ушкодження.

3. *Сліди-речовини*: фарби, будівельний пісок, шпаклівка, алебастр, бетон, цемент, вапно, гідроізоляційні та акустичні розчини тощо.

4. *Сліди транспортних засобів на будівництві*: сліди протектора шин та сліди неходової частини екскаваторів, монтажних кранів, бульдозерів, автобетонозмішувачів.

5. *Сліди людини*: сліди рук, взуття, одягу, що залишають члени організованої групи шахраїв у приміщеннях фірми-забудовника, компанії-Управителя або на місці проведення будівельних робіт (будівельних майданчиках, об'єктах житлового будівництва).

Водночас, крім матеріальних слідів шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва, залишаються ідеальні сліди злочину. Слід погодитися з думкою Л.О. Суворової, яка вважає, що ідеальні сліди характеризуються такими ознаками: 1) ідеальні сліди (як і матеріальні) містять у собі інформацію про певну подію стосовно процесу розслідування, тобто криміналістично значимую інформацію; 2) інформація, що міститься в цих слідах відображена (а потім сприйнята) саме людиною; 3) людина сприймає інформацію за допомогою органів відчуття (в першу чергу за допомогою зору і слуху); 4) інформація може надаватися у вигляді уявних (пам'ятних) образів (ідеалів); 5) інформація повинна бути відтворена в доступній дослідженню формі (переважно інформація передається (відтворюється) в усній або письмовій формі, однак можливі й інші варіанти її передачі, наприклад, у конклюдентній формі); 6) інформація може бути отримана з пам'яті людини засобами, що є допустимими для використання в кримінальному судочинстві (наприклад, шляхом допиту, пред'явлення для впізнання, в окремих випадках за допомогою поліграфа) [8, с. 11].

У свою чергу П.Д. Біленчук справедливо відмічає, що формування слідів пам'яті відбувається на рівні мислення і свідомості, які являють пік вищої нервової діяльності кори головного мозку людини. Схематично в цій діяльності, на думку вченого, можна виділити: сприйняття, тобто почуттєве пізнання; мислення – логічну обробку почуттєвих сигналів та формування мислених образів; закріплення і зберігання мисленого образу в пам'яті. Логічна обробка сигналів, що надходять у мозок, створює у свідомості суб'єктивний образ, адекватний якості почуттєвого сприйняття. Автор поділяє умови формування слідів пам'яті на *суб'єктивні та об'єктивні*. До суб'єктивних умов відносяться: стан здоров'я, тип вищої нервової діяльності, пам'ять, увага, темперамент, характер розумової діяльності,

сприйняття, дефекти органів чуттів та ін. Об'єктивні умови (фактори) не залежать від суб'єкта. Як правило, до них відносяться стан природних умов спостереження: погана видимість, короткотривалість події, що сприймається, віддаленість об'єкта спостереження, використання злочинцем засобів маскування (маски, перуки, грим) [2, с. 224].

Вважаємо, що ідеальні сліди шахрайства у сфері житлового будівництва відображаються у свідомості потерпілих і свідків. Зокрема, у свідомості потерпілих відображаються обставини надання грошових коштів на участь у будівництві, процедура укладення договорів та здійснення оплати, зовнішні прикмети шахраїв – членів організованої злочинної групи та інші відомості; у свідомості свідків можуть бути відображені відомості про обстановку вчинення злочину, способи підготовки, вчинення та приховування шахрайства, психологічний портрет особи шахрая тощо.

У юридичній літературі предметом досліджень є віртуальні сліди, що залишаються у вигляді комп'ютерної інформації. Так, В.О. Мещеряков під віртуальними слідами пропонує розуміти зміну стану автоматизованої інформаційної системи (утвореного нею «кібернетичного простору»), пов'язаної з подією злочину і зафіксовану у вигляді комп'ютерної інформації (тобто інформації у вигляді, придатному для машинної обробки) на матеріальному носії, у тому числі і на електромагнітному полі [7, с. 33]. На думку В.Ю. Агібалова, віртуальний слід – це зафіксований комп'ютерною системою на матеріальному носії результат відображення реального (фізичного) процесу або дії іншої комп'ютерної системи, пов'язаний зі злочином (що має кримінально-релевантне значення) у вигляді цифрового об'єкта (цифрового способу) формальної моделі цього процесу [1, с. 34-35].

Так, аналіз наукових досліджень щодо віртуальних слідів злочину, вивчення матеріалів слідчої та судової практики дозволили нам виділити віртуальні сліди шахрайства у сфері житлового будівництва, тобто сліди *комп'ютерного запису (комп'ютерної інформації)*. Такими можуть бути:

1) комп'ютерні програми: з проектування житлових об'єктів; архітектурного моделювання будівель; планування виконання будівельно-монтажних робіт; обліку проектно-кошторисної документації; розрахунків з постачальниками та підрядниками тощо;

2) сліди розміщення веб-сайта будівельної компанії (фірми-забудовника) на спеціалізованих серверах у мережі Інтернет;

3) сліди розміщення оголошень, інформаційних листівок та іншої рекламної інформації про діяльність будівельної компанії у мережі Інтернет;

4) сліди електронного листування з довірцями через електронну пошту або онлайн-месенджери;

5) сліди щоденного архіву даних, резервного копіювання інформації, що міститься на сервері тощо.

Зазначимо, що вилучення та дослідження віртуальних слідів шахрайських дій у сфері житлового будівництва дозволить одержати доказову інформацію про підготовку та вчинення шахрайства.

Таким чином, дослідження вищевказаних слідів організованої злочинної діяльності шахраїв у сфері житлового будівництва дозволить встановити способи шахрайства, отримати відомості про осіб, які вчинили шахрайські дії та виявити інші обставини, що мають значення для розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агибалов В.Ю. Виртуальные следы в криминалистике и уголовном процессе: монография / В.Ю. Агибалов. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 152 с.
2. Біленчук П. Д. Криміналістика: підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, М. В. Салтєвський, П. Ю. Тимошенко / за ред. акад. П. Д. Біленчука. – К.: АТІКА, 1998. – 416 с.
3. Волобуев А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва: навч. посібник / за ред. проф. О.М. Бандурки. – Х.: «Рубікон», 2000. – 272 с.
4. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография / В. П. Корж. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.
5. Криминалистика: учебник для бакалавров / под ред. Л. Я. Драпкина. – М.: Юрайт; ИД Юрайт, 2012. – 831 с.
6. Криминалистика: учебник / под ред. А.Г. Филипова. – М.: Высшее образование, 2007. – 441 с.
7. Мещеряков В.А. Основы методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Мещеряков Владимир Алексеевич. – Воронеж, 2001. – 39 с.
8. Суворова Л А. Идеальные следы в криминалистике: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Суворова Людмила Александровна. – Воронеж, 2005. – 24 с.

УДК 342.922:343.35

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Хабарова Т. В.,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Анотація Статтю присвячено вивченню проблеми корупції та її подоланню, шляхом формування правових принципів антикорупційної політики. Досліджено правові засади, що містяться у національному законодавстві. Обґрунтовано їх місце в системі адміністративно-правових заходів протидії корупції.

Ключові слова: адміністративно-правові принципи, запобігання корупції, корупція, протидія корупції.

Аннотация Статью посвящено изучению проблемы коррупции и ее преодолению, путем формирования правовых принципов антикоррупционной политики. Исследованы правовые принципы, которые содержатся в национальном законодательстве. Обосновано их место в системе административно-правовых мероприятий противодействия коррупции.

Ключевые слова: административно-правовые принципы, предотвращение коррупции, коррупция, противодействие коррупции.

Annotation The research is devoted to studying the problems of corruption and overcoming it, by forming of legal principles of anticorruption policy. Was investigated legal principles that are contained in the national legislation. Was proved their place in the system of legal and administrative measures of counteraction to corruption.

Key words: administrative and legal principles, prevention of corruption, corruption, corruption counteraction.

У результаті поширення корупції у всіх сферах діяльності держави, порушуються засади становлення та розвитку правової, демократичної держави, що жодним чином не впливає на покращення рівня життя громадян, створення взаємно поважних та довірчих відносин між громадянами та органами державної влади, розвиток економіки держави та становище України у відносинах з іншими країнами Європи та світу. Зважаючи на те, що корупція є надзвичайно великою проблемою сучасного суспільства, створення умов несприятливих для вчинення корупційних діянь є першочерговою задачею органів державної влади і всієї громадськості.

Існуюча система адміністративно-правових заходів протидії корупції, встановлена Законом України «Про засади запобігання корупції», на нашу думку, може бути достатньо дієвою. По-перше,

важливою є сама спрямованість Закону на запобігання, недопущення корупції. По-друге, перелік заходів, що містяться в Законі за своїм змістом здатні створити умови, за яких такі проблеми, як конфлікт інтересів, підпорядкування близьких осіб, наявність недостовірних відомостей у деклараціях та інші, не повинні виникати. Проте, є кілька проблем, які стоять на перешкоді досягнення цієї мети, серед них: по-перше, те, що деякі заходи визначені у Законі не містять регламентації механізму їх реалізації. По-друге, відсутність контролю за всіма етапами виконання заходів запобігання корупції. По-третє, більшість заходів, запозичених за кордоном та впроваджених у національне законодавство, виявляються недієвими, адже, незважаючи на існування корупції майже у всіх країнах світу, варто завжди пам'ятати, що передумови поширення корупції значно відрізняються, відрізняються й рівень розвитку